

Петър Клисаров

ИГРИТЕ НА ВЛАСТТА

ДА ПРАВИШ БИЗНЕС В БЪЛГАРИЯ

София, 2012

Всички права запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде размножавана или предавана по какъвто и да било начин без изричното съгласие на автора и на издателство „Изток-Запад“.

© Петър Клисаров, автор, 2012 (reforma-bg.eu)

© Издателство „Изток-Запад“, 2012

ISBN 978-619-152-057-2

ПЕТЪР КЛИСАРОВ

ИГРИТЕ НА ВЛАСТТА

ДА ПРАВИШ БИЗНЕС

— В БЪЛГАРИЯ —

Редактори

Валери Ценков

Владимир Атанасов

Съдържание

Белене.....	7
Реформа.....	87
4 години бизнес в България.....	103
За медиите в България.....	311
Моите изводи и как аз виждам първите стъпки към реформата.....	323
Игрите на властта в резюме.....	329
10 причини да напиша тази книга.....	332
Къде е заровен ключа към реформата (<i>Валери Ценков</i>)	333

Белене

През юни 2002 г. най-после осъществих дългоочакваната среща с министър-председателя на България Симеон Сакскобургготски. Организирането ѝ ми отне повече от година, а аудиенцията при Н.В. Симеон Втори продължи по-малко от час. Покрай всички теми, които успяхме да обсъдим, свързани с политиката и новата ситуация в България, успях да изпълня мисията си. По онова време живеех близо десетина години в Канада, но вече бях решил да се върна и да живея в България. Затова предложих на премиера да размрази проекта „Белене“, който би могъл да се превърне в опорната точка на схемата му от икономически мерки, които той обеща да предложи, за да промени живота на българите. Изграждането на нова модерна атомна централа е перла в короната на всяко правителство. И ако кабинетът на Симеон Сакскобургготски съумее да го стартира, това ще бъде от полза не само за Симеон Втори, завърнал се във България след сензационна изборна победа, но ще позволи той и партията му НДСВ да бъдат преизбрани заради реални и най-вече безспорни икономически успехи.

Премиерното правителство на Иван Костов не успя да размрази проекта поради причини, които ще анализираме по-късно, а новият кабинет на царя-премиер все още успяваше да контролира политическите процеси и да обуздава неясното участие на структурите на Държавна сигурност и номенклатурата на БСП в управлението. На този фон един икономически обоснован проект в новата политическа обстановка би могъл да работи в полза на енергийната мощ на България и да превърне страната в реален енергиен център на Балканите.

Веднага след като приключихме разговора, Н.В. ме изпрати при своя началник на кабинета Ради Найденов с препоръката да подготви официално писмо, по силата на което аз поемах функцията на специален пратеник. Този документ след връщането ми отвъд океана ми позволяваше да започна преговори с канадската фирма „Атомик

Енерджи оф Канада Лимитид“ (Atomic Energy of Canada Limited – AECL) – един от лидерите в строителството на най-модерните атомни реактори в света – КАНДУ, с близо 50-годишна история и авторитет в мирното използване на ядрената енергия.

Благодарение на бизнес контактите, които бях успял да си създам в Канада, поддържах връзки с една от ключовите фигури в AECL – д-р Дейвид Торгерсон, първи вицепрезидент и главен технически директор.

Седмица по-късно се обадох на секретарката му и помолих за среща възможно най-скоро. Обяснявайки ѝ причините за моята настойчивост и най-вече аргументирайки се с важността на посланието, което носех от София, напълно предвидимо реакцията на д-р Торгерсон бе положителна. Нещо повече – още на следващия ден имах официална среща с главния мениджър за международни връзки на AECL господин Патрик Тайс.

Офисите на фирмата са разположени на „Юнивърсити авеню“ № 480 в едно от предградията на Торонто в пететажни постройки с много паркове около тях. Наоколо цари пълно спокойствие; същевременно периметърът около сградите се охранява изключително строго. Мерките за сигурност ми се сториха малко по-педантични от очакваното. След проверката на входа, където бях посрещнат без излишна куртоазия, започна дълго ходене по коридорите, докато най-накрая се озовах в една конферентна зала, където ме посрещнаха Патрик Тайс и неговият заместник Ала Ализаде.

До този момент си мислех, че най-трудната част от мисията ми ще бъде да се свържа с най-подходящите хора и най-вече дали ще мога да ги заинтригувам за участие в проекта „Белене“. Но се оказа, че най-трудната част все още ми предстои.

Представете си, че познанията ви за ядрената енергетика не се простират по-далеч от уроците по физика в 10-и клас и в един момент ви се налага да седнете и да обсъждате проблемите за строителството на атомни електроцентрали с може би най-добрите специалисти в тази област в света. В такива случаи най-добрата позиция е предварително да разкриеш картите си и откровено да заявиш истинските си намерения – дори ако се налага да прибегнеш до импровизации с неподозиран ефект. Точно това направих. Първите ми думи, докато сядах на масата, бяха разоръжаващо директни: „Аз не

съм инженер и не съм сигурен как точно би трябвало да подхожда. Но съм тук в качеството си на бизнесмен. Целта на визитата ми е да обсъдим възможностите за размразяване на проекта за построяване на втора ядрена централа в България – АЕЦ „Белене“.

Явно съм бил леко притеснен, защото заместникът Ала Ализаде много бързо довърши изречението ми, успокоявайки ме: „Точно това е правилният подход. Ние сме специалистите, които знаят как да го направят. Но за да заработи този проект, е необходима помощта на медиатори като Вас, господин Клисаров, които да посредничат между българското правителство и нас, за да намерим действително най-оптималното решение.“

В този момент представих писмото от канцеларията на българския премиер и преминахме към по-свободни разговори за възможностите проектът да бъде реализиран в съкратени срокове и предимствата, които България ще получи в сравнение с вече съществуващите ядрени мощности в Козлодуй.

Това бе моментът, в който демонстрирах уменията си да импровизирам, тъй като в България аз не бях обсъждал с наши специалисти какво бихме искали да постигнем с построяването на втора атомна централа, какви ще са параметрите на новите ядрени мощности, каква технология би било най-добре да изберем и прочие.

Първото нещо, което ми дойде наум да споделя, бе свързано с излагането на фактите около моментното състояние на проекта „Белене“: разказах им, че Белене се намира в земетръсна зона, че първата копка е направена преди повече от 20 години, а след това е започнало и изграждането на фундамента на бъдещата централа, съобразен с параметрите на руски тип реактори. Оказа се, че руската и канадската технология са съвършено различни, и ако АЕСЛ получи зелена светлина, строителството ще трябва да започне отначало. Единственото условие за работата на реакторите тип КАНДУ е те да работят край естествен водоизточник – река или море. Тук отново импровизирах, като предложих канадската централа да бъде изградена край брега на Черно море – на мястото на фабриката за фибростъкло южно от Мичурин, сега град Царево. Първоначално реакцията на моите думи от двамата канадски експерти бе учудване. Но след като им предоставих допълнителна информация, в крайна сметка се оказа, че идеята може би им харесва. Но много скоро разбрах, че позицията на моите събеседници е продиктувана по-скоро от безупречните им умения

да поддържат дипломатичния тон на дискусията, отколкото на снизходително признание за моя бизнес нюх.

В следващите две минути господин Ализаде детайлно ми обясни, че ако строителството трябва да започне възможно най-скоро, за да може правителството на НДСВ да си осигури достатъчно убедителни аргументи за преизбирането на Симеон Сакскобургготски, то единственият вариант остава площадката Белене. Ако бъде решено да се строи площадка на Черно море, само подготовката ще отнеме минимум 2 до 3 години – поне докато тя бъде лицензирана. Това автоматично ни върна към варианта да се използва вече лицензираната площадка в Белене, а канадските събеседници ми обясниха защо тяхната технологията е толкова сигурна, че земетресенията в района не биха били проблем. Освен това върху площ от 2700 декара лицензирана площадка има достатъчно място строежът да започне върху зелена поляна, тъй като основите за канадския тип реактор са напълно различни от руския.

В края на разговора господин Тайс ми обясни, че би искал сам да се увери в сериозните намерения на българската страна за развитие на проекта, потвърждавайки валидността на акредитивните писма.

Предоставих на господин Тайс телефона на секретарка на Симеон Сакскобургготски – и в продължение на седмица нямаше никакви контакти с офиса на канадската фирма. В началото на втората седмица изненадващо ми се обади секретарката на Патрик Тайс, за да ми съобщи, че на следващия ден той би се радвал да се срещнем в кабинета му – в 10.30 часа.

Петнадесет минути преди уречения час вече бях на пропуската в офиса на „Юнивърсити Авеню“, където вече ме очакваше секретарката на господин Тайс. В първия момент приех това като жест на особено внимание и дори бях готов да се почувствам поласкан от този знак на специално внимание към мен и моята мисия. Оказа се, че причината е съвсем прозаична, но пък жестът на демонстрираното от канадските партньори доверие надмина дори най-смелите ми предположения. Секретарката на Патрик Тайс лично ми връчи специално подготвената за срещата електронна карта на мое име за достъп до офисите на фирмата.

Докаато ме придружаваше по дългите коридори до конферентната зала, госпожицата с неприкрит ентузиазъм и много въодушевено ми разказваше „как е протекла проверката“.

Тя се обадила в канцеларията на българския премиер и след като обяснила каква е целта на разговора, ѝ поискали телефон, на който да ѝ се обадят обратно. Уговорката била премиерът Симеон Сакскобургготски да разговаря с господин Патрик Тайс. Точно след два часа телефонът иззвънял и тя чула в слушалката глас, който на безупречен английски казал: „Обажда се министър-председателят на Република България. Бих искал да разговарям с мистър Тайс.“

Госпожицата била наистина впечатлена, защото подобни разговори са нещо необичайно дори за високопоставени канадски бизнесмени. Тя прехвърлила разговора и когато след десетина минути мистър Тайс излязъл от кабинета си, тя за първи път виждала началника си в истинска еуфория. „Разговарях с българския цар и министър-председател, невероятно!“

В България всички врати се отварят, когато кажеш, че царят и министър-председател те праща – повече от половината работа е свършена, а веднъж седнали на масата за преговори, добрите бизнесмени могат да приключат успешно всяка сделка. Само че в Канада не е така.

Когато срещата ми с мистър Тайс започна, с изненада констатирах, че в поведението му не откривам дори следа от ентузиазъм. Напротив, канадският ми събеседник се придържаше към абсолютно деловия тон и той детайлно разясняваше, че за да работи съвместният ни проект, медиаторът – тоест аз, би трябвало да изпълнявам ролята или на независим консултант, или на официален представител на АЕСЛ в България. В следващите месеци разбрах точно какво е имал предвид мистър Тайс. Защото за да балансирам максимално ефективно между интересите на двете страни, ми се наложи на практика да играя и двете роли. През първите 6 месеца бях независим консултант, после трябваше да стана официален представител на канадците за България, след което отново трябваше да се върна към консултантските пълномощия и това продължи до момента, в който канадската страна официално реши да прекрати дейността си по проекта за втора ядрена електроцентрала в България.

В началото на август Патрик Тайс и Ала Ализаде пристигнаха в България, за да се запознаят на място с отговорните фактори и реалните възможности за размразяването на такъв голям проект, който отгоре на всички икономически, политически, геостратегически, субективни и обективни препятствия бе и ядрен.

Първата среща на Патрик Тайс и Ала Ализаде бе с министър-председателя Симеон Сакскобургготски, а на нея бе поканен да присъства и министърът на енергетиката Милко Ковачев. Тонът на дискусията бе напълно делови и веднага започнахме да обсъждаме подетайлната обосновка и да планираме стъпките за размразяването на проекта „Белене“. Нямахме никакъв спор по това, че най-напред е необходимо да се изготви научнообосновано изследване за нуждата от втора ядрена електроцентраля в България с фокус върху следните фактори:

- Нуждата от допълнителни количества електроенергия за задоволяване на вътрешното търсене и за износ; необходимостта от осигуряване на евтина електроенергия за привличане на инвестиции в производството и туризма.
- Намаляване на парниковия ефект, продиктувано от споразумението от Киото.
- Запазване приоритетна роля на ядрените мощности в енергийната система на България.
- Създаване на нови работни места.

Тук бих искал да отворя една скоба и да отбележа, че в началото на 2002 г. министър Милко Ковачев представи за обсъждане проекта за новата енергийна стратегия на България. Тя беше в обем от 52 страници и съдържа 14 781 думи, като понятието „ядрена енергетика“ се употребява само веднъж, и то в контекста на „ядрена безопасност“ и „радиационна защита“.

Що се отнася до развитието на ядрената енергетика, в стратегията бе записано само едно изречение и то гласеше: „С оглед изпълнение на задълженията по опазване на околната среда и намаляване на емисиите на CO₂, SO₂ и летящи пепели страната ни ще продължава да разчита на ядрената енергетика и ще я развива съобразно съвременните изисквания за безопасност, икономичност и надеждност, ядрена безопасност и радиационна защита.“

При това все пак може бе е странно, че в цялата концепция нито веднъж не се споменават АЕЦ „Козлодуй“ или АЕЦ „Белене“. Но се говори за всемогъщ Регулативен орган, с който всички трябва да се съобразяват. По повод на проекта на министър Ковачев си спомням, че тогава проф. Светослав Ставрев от СУ „Климент Охридски“ многозначително коментира: „Леле, каква корупция се задава с него!“

Но да се върнем към 2002 година.

Проектът „Белене“ все още се намираше в първоначалната си „невинна фаза“ и всъщност представляваше изпълнение на предизборните обещания на НДСВ, защото това бе записано в програмата, с която Симеон Сакскобургготски спечели изборите от 17 юни 2001 г. Всъщност за първи път за размразяване на проекта „Белене“ заговори един от приближените съветници на Симеон Сакскобургготски и негов съветник в предизборния период – Андрей Гюрковски. От 1998 г. той ръководи консултантско бюро в Швейцария, което разработва индустриални и енергийни проекти и тяхното финансиране. В интервю за сп. „Тема“ от август 2003 г. Гюрковски определя изграждането на нова АЕЦ като приоритет в енергийната стратегия на страната и заявява, че не липсват кандидати за изграждането ѝ. По думите му мобилизацията на 1–2 млрд. долара не е проблем и намеква, че проектът може да се осъществи по формулата „построй – експлоатирай – предай“, при което „България не би извадила и стотинка“. Според Гюрковски такъв мащабен проект изисква мобилизацията най-малко на 50 банки, на десетина крупни корпорации и още толкова държавни и междудържавни организации.

Все още обаче предстоеше да бъде доказана целесъобразността от построяването на АЕЦ „Белене“, чието строителство бе замразено от Министерския съвет на България с Постановление № 106 от 17 май 1990 г. Изследването на експертите трябваше да е базирано върху икономически, стратегически и природни параметри. За такова проучване не беше необходимо да се минава през конкурс и то щеше да отговори на въпроса за необходимостта от нова ядрена мощност между 1400 и 2000 мегавата. Другият основен фактор за размразяването на проекта е намирането на легитимен архитект и строител, а в случая и инвеститор, а компанията АЕСЛ отговаряше напълно на всички условия, тъй като има над 50-годишна експертиза в изграждането на ядрени реактори, собственост е на канадската държава и има като партньор една от най-мощните японски фирми – „Хитачи“. Всички тези предпоставки предвещаваха благоприятно развитие на деловите отношения между българското правителство и канадската фирма и всичко се развиваше без никакви пречки.

На 20 декември 2003 г. Министерският съвет прие Резолюция № 853, която задължаваше Министерството на енергетиката да напра-

ви оценка на ядрената безопасност и на екологичните, социалните и икономическите последици от строителството на АЕЦ „Белене“.

На практика правителството на Симеон Сакскобургготски одобри размразяването на проекта „Белене“ и министър Милко Ковачев предприе серия от посещения в чужбина за разговори с инвеститори от Европа, САЩ, Русия и Канада. Той обясняваше, че преди замразяването на площадката в Белене България е вложила 1,5 млрд. долара и 80% от оборудването за единия блок вече е доставено, а 40% от строителните работи вече са завършени – но че решението да бъде продължено изграждането на АЕЦ Белене не предопределя каква технология ще бъде използвана и според него в момента има много възможности.

Отляво надясно: Петър Клисаров, Милко Ковачев (министър на енергетиката), Йордан Георгиев (зам.-председател на Борда на директорите на Козлодуй, отговарящ за техническата страна на търга за Белене), Костадин Сирлецов (тогавашен началник на кабинета на министър Ковачев)

С подобна отворена за дискусии и за избор на най-оптималните за България опции министър Милко Ковачев направи официално посещение в Торонто и Отава, докато в България активно вървеше подготовката на условията за търг за избиране на изпълнител на проекта.

В края на 2002 г. от няколко места започнаха да намекуват или директно да ми казват, че без сериозен български подизпълнител този

проект няма как да бъде реализиран. За канадската компания, която имаше опит в изграждането на подобни съоръжения в Румъния, Китай, Аржентина и Турция, това бе ясно и подобна практика съществуваше. Но технологията на АЕСЛ допускаше сътрудничеството с подобен подизпълнител само до степенята, в която той ще помага за лицензирането и синхронизацията на технологията в България. Затова канадските експерти приемаха тези намеци само за информация и нямаха намерение да търсят на всяка цена „български партньори“, които биха им осигурили някакво лобистко предимство по време на процедурата за избор на изпълнител на проекта „Белене“.

Сега си давам сметка, че това бе първата – а както се оказа по-късно и фаталната – грешка на АЕСЛ. Макар че още тогава го осъзнах. Стана почти естествено и доста брутално, когато ми препоръчаха точно с коя фирма и с кое лице е препоръчително да установя връзка. Ставаше въпрос за „Риск Инженеринг“ и за Богомил Манчев. Ролята ми на консултант-медиатор предполагаше да предоставям на канадските партньори цялата информация, с която разполагам.

След като информирах Патрик Тайс и Ала Ализаде за намеренията от София, първата им реакция беше доста любопитна. „Кой би кръстил фирмата си „Риск Инженеринг“? Инженерингът трябва да бъде такъв, че да няма риск“ – отбеляза Тайс.

Въпреки това канадците решиха да установят контакт с дискретно препоръчаните ни лица и установихме контакт с „Риск Инженеринг“. Два месеца по-късно отидохме на среща в офисите на „Риск Инженеринг“, които тогава се намираха в бившия електрокарен завод на бившия бул. „9-ти септември“ – сега прекръстен на „Цар Борис III“.

Предварително бяхме информирани, че на срещата ще присъства и американският партньор на българската фирма – „Парсънс Е&К“. На самата среща директно ни бе казано, че „Риск Инженеринг“ и „Парсънс Е&К“ трябва да бъдат архитект-инженер на проекта „Белене“.

Ала Ализаде дипломатично се опита да поиска разяснение, какво разбират двете фирми под този термин и как точно те си представят своята роля в проекта, който, ако бъде предоставен на АЕСЛ, ще бъде реализиран в сътрудничество с „Хитачи“ и „Ансалдо“. В този консорциум канадската компания всъщност играе ролята на архитект-инженер и изпълнител на цялата технология, а и инвеститор.

Всъщност канадската компания предлагаше на България най-добрия вариант за реализиране на подобен проект – т.нар. проект до ключ, при който се работи с ясни срокове и отговорности. Тоест фирмата-строител сключва опростен договор с България за построяването на ядрена централа, която ще произвежда определено количество мегавати електроенергия за определен срок от време – срещу точно фиксирана сума пари. Срещу този ангажимент фирмата се задължава да построи централата за 60 месеца и предава ключа на собствениците в този гарантиран срок. След него всяко забавяне носи солидни неустойки – по \$300 000 на ден.

Моделът, който предлагаша другите кандидати, бе нещо съвсем различно – т.нар. островен модел, при който най-напред се избира фирма-координатор на проекта, която след това обединява евентуално останалите кандидати и започва работа на парче. Тоест започва процедура на включване на всякакви знайни и незнайни фирми в схемата, които да играят ролята на подизпълнители и модернизатори – без никакви гаранции за срокове. По този начин строителството може да се проточи с години, а самият проект става рисков, защото неизбежно ще се оскъпи значително, защото е ясно кой в крайна сметка ще плаща за всичко – крайният потребител чрез цената на тока.

Срещата в офиса на „Риск Инженеринг“ завърши без никакви ясни отговори и ангажименти. Това събуди в канадските експерти подозрения за легитимността и добрите намерения на българската държава при реализирането на проекта за втора атомна.

Всъщност по-късно, когато „Атомстройекспорт“ бе определен за изпълнител на проекта „Белене“, „Риск Инженеринг“ в консорциум с „Парсънс Е&К“ бяха посочени от НЕК за архитект-инженер без конкурс – само с аргумента, че единствено двете компании имат опит в тази дейност. Съвместната фирма „Джи Си Ар“ ООД ще играе ролята на надзор на строителство на втората атомна в ролята си на архитект-инженер ще разполага с пълната власт да одобрява всичко – от избора на подизпълнители до плащанията за свършената работа.

В справката, която експертите на канадската фирма изготвиха, изплуваха някои любопитни подробности за нашите евентуални бъдещи партньори. „Риск Инженеринг“ е създадена през 1990 г. от български инженери и първоначалното фирмата се е казвала „На-

деждност и риск инженеринг“. Но след като през 1992 г. към фирмата се присъединява Богомил Манчев, думата „надеждност“ – дали не показателно? – отпада и остава „Риск Инженеринг“. В средите на енергийната индустрия е всеизвестно, че мрежата от фирми, притежавани от Богомил Манчев директно или чрез посредници, получава най-големия дял работа в българския енергиен сектор. Това включва както ядрената, така и другите видове енергетика. „Това е едно лоби, което е взело контролния пакет на всички съблазнителни сделки“, казва Евдокия Манева, тогавашен министър на екологията, като отбелязва, че не е нормално една фирма да доминира във всички области на енергийния бизнес. Американският разследващ журналист Матю Брунвасер пише следното в „Ню Йорк Таймс“: „В средите на енергетиците считат „Риск Инженеринг“ и Богомил Манчев за твърде плашещи, за да говорят за тях – нещо като случая с Волдемор, зловещият маг в Хари Потър, който е толкова могъщ и страшен, че никой не смее да признае името му.“ Депутат от Комисията по енергетика, разбираемо пожелал анонимност, споделя: „Министър Ковачев за мен не е служител нито на Саксбургготски, нито е служител на НДСВ – той е служител на Богомил Манчев. Неведнъж сме били свидетели – аз и други хора, които много добре познавам – как Богомил Манчев вдига телефона, обажда се на Милко Ковачев и в пряк текст му разпорежда къде и какво да се направи във връзка с дадена обществена поръчка.“

Бившият министър на околната среда в кабинета на Иван Костов Евдокия Манева казва за „Риск Инженеринг“: „Аз не зная нищо конкретно, мога само да предполагам. А предположенията ми се базират на това, че при почти всички търгове, даже когато има търгове, и в почти всички поръчки, които се възлагат от Министерството на енергетиката, „Риск Инженеринг“ или е главен изпълнител, или подизпълнител. Той е навсякъде.“

Още по-любопитна се оказва историята на другия партньор „Парсънс Е&К“, която всъщност се ръководи не от американец, а от сърбин – Джурица Танкосич. Но недоразуменията не свършват с това, че „Парсънс Е&К“ и „Риск Инженеринг“ са регистрирани на един и същи адрес и ползват едни и същи телефони. Джурица Танкосич твърди, че е работил в атомната централа на „Бехтел“ край Сан Франциско. Но край Сан Франциско е разположена ядрената централа „Диабло Каньон Пауър Плант“, построена и обслужвана само

от „Пасифик Газ енд Илектрик“, а реакторите са от типа PWR (с вода под налягане) на „Уестингхауз“ – от същия тип като в словенската АЕЦ „Кръшко“, където Танкосич също твърди, че започнала кариерата си. Ядрената централа на „Бехтел“ се намира на 800 км на юг край Сан Диего – „Сан Онофри Нюклеър Дженерайшън Стейшън“ и е печално известна с това, че реакторът ѝ е построен наобратно.

С това неяснотите около „американската“ фирма със сръбски служители не се изчерпваха. Всички комуникации с американския офис на „Парсънс“ с АЕСЛ бяха много трудни, без никакъв резултат и никакви конкретни ангажименти от страна на американската фирма. Имах чувството, че канадци и американци говореха не на английски, а на съвсем различни езици, неразбираеми за двете страни. Всъщност „Парсънс Енджиниъринг енд Кънстракшън“ представлява отделение на „Парсънс Мейн“ като „Парсънс Корп.“. Като след закупуване на инженерната и строителната консултантска компания „Час Т. Мейн“. Тя е известна с това, че е описана в книгата на Джон Пъркинс¹ „Изповедите на един икономически килър“ (2004). Пъркинс описва този тип компании така: Компании като „Час Т. Мейн“ представляват „корпорации от закрит тип“, в които около пет процента от сътрудниците им владеят цялата компания. Те се наричат „партньори“ или „съдружници“ и мнозина биха искали да заемат тяхното положение – защото правят много пари. Тяхната отличителна черта е умението им да мълчат и да действат дискретно. Тяхната роля е да общуват с държавни глави, с изпълнителни директори на корпорации – тоест с хора, които очакват от своите консултанти най-строга конфиденциалност. Всякакви контакти с пресата са забранени. Затова те не са особено известни и винаги стоят в сянка, макар че компаниите, за които работят, са в устата на всички – „Халибъртън“, „Артър Д. Литъл“, „Стоун енд Уебстър“. В средата на 50-те години например „Час Т. Мейн“ изгражда Сариярския язовир край Анкара.

Партньорството в „Джи Си Ар“ между „Парсънс“ и „Риск Инженеринг“ е започнало през 1998 г. с работата по модернизацията на Пети и Шести блок на АЕЦ „Козлодуй“. Работата, за която първоначално през 1998 г. е бил предвиден бюджет от 8 милиона долара, през 2002 г. е заплатена с 24 милиона долара. Според в. „Монитор“

¹ Вж. неговата книга „Тайната история на американската империя“, издадена от „Изток-Запад“ през 2007 г. – Б.изд.

(11 юли 2003 г.) фирмата „Джи Си Ар“ е била формирана специално за този договор през 1998 г. и е наложена от проф. Константин Шушулов без търг или конкурс.

В базата данни на „Бизнесуик“ е записано, че „Парсънс Е&К Корп.“ със седалище в Хюстън е световноизвестна консултантска, инженерна и строителна компания, осигуряваща услуги за петролната, газовата, химическата, рафиниращата и електроенергийната индустрия, но с доста ограничен опит в областта на ядрената енергетика. Тя е филиал на „Парсънс Корп.“ със седалище в Пасадена, щата Калифорния.

Учудващо в случая е и поведението на американската консултантска фирма по проекта „Парсънс“, от която се очаква да даде точни правила на играта, а не да участва – волю-неволю, в засекретяването на проекта и в реализацията на екстравагантните идеи на Милко Ковачев и колегите му от кабинета. Може би причината за това бе, че „Парсънс“, която иначе е световноизвестна консултантска компания, в крайна сметка имаше доста ограничен опит в областта на ядрената енергетика.

Въпреки тези директни опити на руското лоби да постигне „служебна“ победа над офертата на АЕСЛ, аз и канадските ми партньори се опитахме да убедим ядрените експерти в България, че канадската технология е безопасна, че ако канадската компания спечели проекта, централата ще бъде построена точно за четири години. И най-важното: че канадските реактори КАНДУ гарантират на България пълна независимост от Русия при набавянето на прясно ядрено гориво, защото този тип реактори работят с необогатен уран, какъвто има и у нас. България няма да има проблеми и с отработеното гориво, защото реакторите КАНДУ може да работят с отработено гориво от ВВЕР. Отработеното гориво от 3 ВВЕР реактора е достатъчно да захрани един КАНДУ реактор.

Мисията да запознае българските експерти в предимствата на КАНДУ се падна на д-р Кришнан от научноизследователското звено на АЕСЛ. Още когато се запознахме в Торонто, той ме очарова с ерудицията и интелекта си. Всъщност мога да кажа, че той е един от най-интелигентните хора, с които досега ми се е случвало да общувам в живота си.

Умението на д-р Кришнан да изслушва хората, мигновено да измерва нивото на тяхната некомпетентност и умението му да ар-

гументира най-логичния отговор на проблема, който е предмет на дискусия в момента, бяха най-силните му качества. С помощта на Министерството на енергетиката успяхме да установим връзка с директора на Експерименталния ядрен реактор в София – проф. Апостолов. Презентацията на д-р Кришнан трябваше да се проведе там и на събитието бяха поканени около 40 български експерти – най-изявените имена в областта на ядрената енергетика.

Изложението на д-р Кришнан бе онагледено с визуален материал в триизмерен електронен вариант, което направо шокира присъстващите в залата. Чертежите на бъдещата централа бяха във формат 3D и д-р Кришнан показва нагледно как би изглеждала бъдещата Втора атомна и обоснова икономииите, които биха могли да се реализират – като например съкращаването на 160 км кабел, които се спестяват при канадската технология, използвайки за първи път триизмерните чертежи. Но най-важното бе, че д-р Кришнан убедително демонстрира как АЕСЛ ще спази точно предварително поетия ангажимент за построяване на новата централа в срок от 60 месеца и по каква схема ще се изпълняват поръчките от фирми подизпълнители от цял свят.

Много любопитен бе интелектуалният сблъсък между д-р Кришнан и един от най-яростните противници на канадския проект – проф. д-р Емил Вапирев, председател на Агенцията за ядрено регулиране. На въпроса на колко километра от ядрената площадка може да има жилища, д-р Кришнан отговори лаконично: „На 800 метра от реактора.“ Очевидно не го разбраха, защото отново прозвуча въпросът: „На колко километра от края на оградата на ядрената площадка може да има къщи, в които живеят хора.“ С присъщото му достолепие и хладнокръвие канадският специалист отново повтори: „На 800 метра.“ И за да няма недоразумения, реши да се аргументира: „Реакторът КАНДУ 6 по време на работа може да бъде пипнат с ръка, тъй като за разлика от руския реактор от типа ВВЕР там няма радиация. Поради тази причина най-близките жилищни сгради могат да се намират на 800 метра от реактора, а не от края на площадката, където се намира сградата на реактора.“ За момент останах с впечатлението, че всичко е ясно, но се оказа, че българският експерт не можеше или не искаше да проумее току-що цитираните факти, и най-безцеремонно и с малко заядлив тон задава за трети път същия въпрос. Д-р Кришнан, изглежда очаквайки подобни провокативни

заяждания, най-невъзмутимо отговори за трети път. Естествено, прибавяйки и малка доза ирония: „Ако ще ме разберете по-добре, след като метрите не ви дават ясна представа, ще ви отговоря както вие поискахте, в километри: на разстояние 0,8 километра.“

10 дни след нашата презентация в същата зала е била организирана презентацията на нашия основен конкурент „Атомстройекспорт“. Не успях да присъствам лично на събитието, но български колеги, които подкрепяха канадския проект, казаха, че руската презентация била представена от екип от 40 души, които се редували на катедрата един след друг, чинно прочитали експозетата си и отново се връщали на местата си. А тезите си онагледявали от дебели папки, натрупани пред тях, и доказвали, че нормативните срокове за строителството на такава ядрена централа варират между 12 и 17 години.

Неволно ми хрумна сравнението, което споделих с българските експерти: „Нямам какво да добавя, добре си помислете. Ако България избере канадската технология, ще трябва да плати за един специалист, въоръжен с компютър, точни знания и безупречни разчети. Ако изберете руската технология, ще трябва да се плати за 40 експерти с разчети, разпръснати из безброй папки, и неясни ангажменти за срокове, чийто край не се вижда.“

Може да прозвучи като заяждане, но руските експерти (а и техните европейски колеги) няма какво повече да кажат от британския енергиен експерт Том Бърки, професор по икономика към Имперския колеж в Лондон: „Има само два честни отговора на въпроса, колко струва изграждането на една ядрена електроцентрала? Първият е „Не знам“, вторият: „Ще кажа, когато я построя!“ И категорично отговорът на руската технология е вторият.

За да се аргументира, проф. Том Бърки привежда абсолютно точни факти, свързани със строителството на ядрени централи във Великобритания и САЩ. Той се опитва да обясни защо повече от две десетилетия там не се строят подобни централи, илюстрирайки данните си със следните цифри:

- ⊙ между 1966 и 1967 г. цената на един атомен реактор от западен тип скочи с 209 процента;
- ⊙ между 1968 и 1969 г. тя се увеличава с още 294 процента;
- ⊙ между 1970 и 1971 – с още 348 процента;

- в навечерието на петролната криза – между 1972 и 1973 г. – цената набъбва „само“ с 318 процента;
- през следващите две години – 1974 и 1975 – скача с още 381 процента. И след като след 1974 г. в САЩ не е построен нито един реактор, през 1976 г. след 169 процента увеличение в сравнение с 1975 цената най-после се заковава. Но от 1974 г. в САЩ не е построен нито един нов ядрен реактор.

Във Великобритания през последните три десетилетия е построена само една ядрена централа – „Сайзуел Би“, чиято цена между първата копка през 1983 г. и пускането ѝ в експлоатация през 1995 г. скочи повече от два пъти – от £1,7 млрд. на £3,7 млрд.

Проф. Бърки формулира неписания закон при изграждането на ядрени централи: приватизиране на печалбите и социализиране на загубите.

Между другото, бе изпробвано дали ще сработи точно тази схема и в България чрез експеримента, наречен „Топлофикация“ – София. Целта бе да се провери как обществото ще възприеме модела и кога ще открие измамата: печалбите от държавно предприятие да бъдат прехвърляни в частни фирми, а загубите да се покриват за сметка на потребителите. И след съответните корекции тази схема да бъде приложена в атомната централа. Може би не е случайно, че експериментът с „Топлофикация“ – София стартира, след като през 1994 г. първият договор на „Парсънс Е&К“ за консултантски услуги на Джурица Танкосич в България е свързан с изготвяне на първия технико-икономически анализ за „Топлофикация“ – София: въз основа на него и стартира експериментът на Валентин Димитров (Вальо Топлото)!

Истината е, че ядрените реактори не са твърде привлекателни за инвеститори от частния сектор – особено при наличието на конкурентен пазар на електричество. Всички дългосрочни инвестиции в бъдещи електрически мощности крият рискове и несигурност (може би точно това означава „Риск Инженеринг“). Това е причината в САЩ и Великобритания толкова години да не се строят нови мощности. А единствените от десетилетия нови британски ядрени мощности в „Сайзуел Би“ станаха възможни едва след като бе сключено тайно споразумение между собствениците на приватизираните британски ядрени мощности и правителството разходите за изключ-

ването на остарелите реактори и за складирането на отработеното ядрено гориво в размер на £70 млрд. да бъдат прехвърлени към сметките на данъкоплатците. Според проф. Бърки съживяването на ядрената енергетика е възможно единствено ако се възприеме френският модел на държавно контролираните ядрени централи.

Според световните стандарти цената на ядрения реактор се изчислява на базата на цената за киловат (kW) от мощността му. За да се получи цената, тя трябва да се умножи по мощността на реактора – измервана в хиляда киловата или мегавати (mW). Към това трябва да се прибави и цената за финансиране на разходите. При това цените варират и само в рамките на една година след началото на финансовата криза скочиха от \$4000/kW на \$10 000/kW.

Това се крие зад вече споменатия отговор „Не знам“, когато някой зададе въпроса: „Колко ще струва ядрената централа?“ Що се отнася до АЕЦ „Белене“, диапазонът, в който „Атомстройекспорт“ сега предлага офертата си, варира от \$4500 на kW до над \$7000 на kW. Стартовата цена по време на търга бе \$1500.

Офертата за КАНДУ 6 е съвсем конкретна и точна – по \$1400 kW. И ако проектът бе поверен на AECL през 2003, АЕЦ „Белене“ щеше да влезе в експлоатация на 15.12.2007 г. за цена от 1 990 000 000 USD.

Какво губи България при такова развитие на събитията?

При цена от \$1500 (€1100) на киловат производствената цена на тока би била 3 цента (4,5 ст.) на киловат. При цена 3,2 млрд. евро (каквата е цената според българската страна), цената ще е тройно по-голяма – около 14 ст. При цена от €5,5 млрд. (скъпия вариант на „Белене“) производствената цена ще е над 23 ст., а продажната – над 30 ст.

Това е само за централа с два ядрени реактора, която ще се строи минимум 6 години!

А ако в крайна сметка приемем цената на „Атомстройекспорт“ от €6,3 млрд., няма смисъл да се правят изчисления – при тази цена токът ще бъде просто непродаваем!

На това място ще припомня какво представи министър Милко Ковачев по време на публичното обсъждане на плановете за изграждане на АЕЦ „Белене“, проведено на 7 януари 2005.

Проект АЕЦ „Белене“

Цена: между €2,253 и €4 млрд.
Атомни реактори: 2 броя
Пуск на първи реактор: 2009–2010 г.
Изплащане на инвестицията: 15–20 години
Собственост: 51% държавна
Цена на 1kWh: 2,4–4 евроцента

Към юни 2011 картината изглежда така:

Проект АЕЦ „Белене“

Цена: между €3,997 и €6,4 млрд.
Атомни реактори: 2 броя
Пуск на първи реактор: 2018–2020 г.
Изплащане на инвестицията: 30–50 години
Собственост: неустановена
Цена на 1kWh: 9,4 евроцента

Ядрените ентусиасти днес твърдят, че положението е овладяно и след като дизайнът на ядрените реактори вече е стандартизиран, новите реактори могат да се изградят навреме и в рамките на предварително прогнозиран бюджет. Примерът на първата от десетилетия новопостроена втора ядрена централа във Финландия би трябвало да ни накара да бъдем по-предпазливи към подобни уверения. Първоначалната цена на реакторите от типа EPR (Evolutionary Power Reactor), които се строят от френския консорциум „Арева“ с мощност 1200 mW, бе €2,8 млрд., а сега вече е с близо 50% по-скъпа – €4,1 млрд.

Като намек за реализиране на проекта „Белене“ според „най-лошия сценарий“ са зачестилите изказвания на експерти от ранга на бившия директор на АЕЦ „Козлодуй“ Йордан Костадинов, който през март 2011 г. в интервю за БТВ приема цената от € 6,3 млрд. за приемлива.

Не става ясно какво включва тази цена, защото е възможно тази сума да изключва инвестициите за допълнителни обекти, както и разходите за затваряне на реакторите, които би трябвало да започнат да се начисляват от първия ден на пускането им в експлоатация. Освен това трябва да се прибавят още 25% разходи за лихви и такси, тъй като се предвижда около 50–60% от проекта да се финансират чрез заеми.

Много по-правдоподобни са изчисленията на проф. Иван Хиновски, председател на Български енергиен форум. Той е категоричен, че цената от 6,298 млрд. евро, която сега се споменава като „най-лош сценарий“, всъщност отново има за цел да заблуди българската общественост. Защото това е само цената на договора, тоест тя включва единствено основното оборудване и монтажа му в централата. Но към нея има инфраструктура, чието изграждане е задължение на българската страна, има лихви по кредити, чиято стойност във времето при сегашните нива ще надхвърли €1 млрд. Общо сумата на държавните разходи ще бъде над €2 млрд. и реалната цена на проекта ще набъбне до €8–9 млрд. Задължително такива големи проекти имат и оскъпяване до 20–25%, така че при сегашните условия и сегашните разчети най-реалната цена би трябвало да бъде €9,5 млрд.

И в българския вариант най-логичният отговор на въпроса „Колко ще струва АЕЦ „Белене?“ е само един: „Ще кажа, когато я построя!“

Тази идея е скрита в самата логика на строителството на централата. Още в самото начало покойният вече председател на Агенцията за ядрено регулиране Емил Вапирев категорично заяви, че вариантът за реализиране на проекта от един изпълнител „до ключ“ (предложен от АЕЦЛ) не бил целесъобразен, „защото това не позволявало да се контролира процесът на изпълнение на централата“?! Вместо това се предлага – и това е записано в Технико-икономическия анализ на проекта „Белене“, изготвен от „Парсънс Е&К“. В този документ, който носи гриф „Секретно“, се препоръчва т.нар. Модел за разделянето на договорите, който предвижда една фирма да строи реакторите, друга ще строи инфраструктурата, трета и четвърта ще доставят неядреното оборудване и турбин-генераторите. Доставка на ядреното гориво и връщането на отработеното гориво ще се поемат от съвсем други контрагенти.

Наистина странна логика на разсъждение, тъй като едва ли има по-добър контрол от ангажимента един изпълнител да поеме цялата отговорност до предаването на обекта до ключ, докато при втория вариант с разделянето на договорите изобщо не е ясно кой ще носи отговорността за спазване на договорените срокове, цена и експлоатационни характеристики на реакторите и другите обекти. България вече се сблъска с подобен прецедент при строителството на Терминал 2 на летище София, където „Щрабаг“ и подизпълнителите му си прехвърляха взаимно вината за грешките в проекта и в крайна сметка се стигна до завишаване на цената и удължаване на сроковете.

Може би най-тревожният сигнал в тази насока на мислене са двата договора за Технико-икономически анализ (ДТИА) и за Оценка за въздействието върху околната среда (ДОВОС), които бяха сключени с консултантската агенция „Парсънс Е&К“ в нарушение на всички нормални процедури. Фирмата на Джурица Танкосич е определена като консултант без какъвто и да било конкурс, а е посочена лично от министър Милко Ковачев. По този повод Евдокия Манева, депутат от ОДС и бивш министър на околната среда, алармира прокуратурата и по-късно бе назначена прокурорска проверка за евентуално нарушаване на Закона за обществените поръчки. Министърът на енергетиката Милко Ковачев обяснява, че договорот бил сключен чрез пряко договаряне, тъй като „съдържа научно-технически изследвания“, а при такива случаи законът позволява директно договаряне. Истината е, че според закона, „когато научноизследователската дейност е свързана с проучване на пазарното поведение на продукта, не може да се ползва прякото договаряне, а трябва да има търг или конкурс“.

Депутатите от СДС напомниха, че всъщност между министър Милко Ковачев и Джурица Танкосич съществуват доста близки отношения още от 1994 г., когато фирмата „Парсънс Е&К“, която токущо открила офис в България и веднага получила поръчка за доставка на тренажор за АЕЦ „Белене“, усвоявайки средства по програмата ФАР. Милко Ковачев по онова време работил точно в системата на енергетиката и се е занимавал с проектите по ФАР.

Възможно е първата сделка с „Парсънс Е&К“ да е била напълно изрядна. Но всички процедури около проекта „АЕЦ Белене“, свързани с ангажиментите на консултантската агенция на американския гражданин от сръбски произход Джурица Танкосич, са в нарушение

на българските закони. „Парсънс“, ползваща едни и същи офиси и телефони с „Риск Инженеринг“, е определена за консултант по строителството на българската втора атомна централа не чрез конкурс, а е посочена директно от министър Милко Ковачев. Аргументът е действително обезоръжаващ: „Парсънс“ е единствената фирма, която може да направи подобен технико-икономически анализ и оценка за въздействието върху околната среда. На базата на тези две експертни проучвания е изготвен докладът „Изграждането на АЕЦ на площадка Белене“, представен на парламентарната комисия по енергетика на 25 февруари 2004 г. Сумата, на която са оценени консултантските услуги на „Парсънс“, е \$8 млн. – неофициално обявена сума, чийто размер се разпространяваше като страховит слух. Макар и за мен подобен консултантски хонорар да ми изглеждаше неадекватно висок, тъй като отвъд океана подобна експертна оценка не би струвала никога повече от \$1 млн. – при това с много уговорки – бях склонен да го приема с оглед на важността на проекта. Но когато през 2009 г. от одита на Българския енергиен холдинг научих истинската сума – признавам си, че това за мен наистина бе шок. Става дума за 16 884 885 евро – това са 32 925 532 лева и 60 стотинки за общо около 30 страници текст – по 1 милион лева на страница! Горедолу това е сумата, изплатена на всички Нобелови лауреати по физика и икономика за последните 10 години (при това Кралската Шведска академия на науките присъжда тези пари само за „изключителни постижения, издържали изпитанията на времето“).

В случая с консултантските услуги на „Парсънс“ обаче става въпрос за безсрамна компилация и кражба. Американският разследващ журналист Матю Брунуосър пише по този повод в статията си „Дългият път към Белене“: „Експерти, които не участват в проекта, единодушно твърдят, че работата по него не е съществено различна – нито като количество, нито като качество – от другите подобни проучвания отпреди няколко години – ОВОС на Козлодуй и технико-икономическо проучване (ТИП) за Белене, изготвени от държавната фирма „Енергопроект“ (бившата фирма на Румен Овчаров). Хонорарът на българските експерти тогава е бил на стойност \$150 000. От одита на Велко Пеев – старши одитор на БЕХ от 15 юли 2009 – става ясно, че до 30 юни 2009 консултантските услуги на „Парсънс“ са стрували на българския данъкоплатец 69 781 382 евро (136 771 509 лв.) – според документите на НЕК.